

**MAXSUS TA'LIM SHAROITLARI NOGIRON O'QUVCHILARNI
MUVAFFAQIYATLI KASBIY TAYYORLASH UCHUN ASOS SIFATIDA**

Kengashev G'ayrat Mardiyevich¹, Sobirjonov G'ani Maxmudovich²
¹⁻²Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan
1-son kasb-hunar maktabining ishlab chiqarish ta'limi ustalari
[https://doi.org/ 10.5281/zenodo.6644662](https://doi.org/10.5281/zenodo.6644662)

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada maxsus ta'lim sharoitlari nogiron o'quvchilarni muvaffaqiyatli kasbiy tayyorlash uchun asos sifatida ekanligi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: nogiron o'quvchilar, kasbiy tayyorlash, diagnostika, psixologik, pedagogik, anketa, ma'lumotlar, ta'lim, yashash, ijtimoiy muhit.

Jamiyat fuqarolari sifatida nogironligi bo'lgan bolalar, o'smirlar, kattalar ta'lim olish huquqiga ega. Ushbu huquqlar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida, "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida mustahkamlangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 12.10.2020yildagi O'RQ-641-son qonuni nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatga integratsiyalashuviga ko'maklashuvchi, ularning turmush darajasini oshirishga xizmat qiluvchi huquqiy, iqtisodiy va institutsional sharoitlarni yaratishga qaratilgan.

Ijtimoiy xizmatlar paketi nogironligi bo'lgan har bir bolaga ta'lim xizmatlarini ko'rsatishni nazarda tutadi. Ular ta'lim muassasasining tashkiliy-huquqiy shakllari va mulkchilik shakllaridan qat'i nazar, individual reabilitatsiya dasturida (IRD), individual o'quv dasturida (IO'D) ko'rsatilgan: uyda ta'lim, internatda, maktabgacha ta'lim tashkilotida, maktabda, tibbiy-pedagogik markaz, TPM markazi, kasb-hunar maktabi va boshqalarda amalga oshiriladi.

Nogiron bolalarni tarbiyalash korreksion pedagogikada ularning tashqi dunyo bilan o'zaro munosabatlarining turli shakllarini o'rganish, mustahkamlash, takrorlash va boyitishning uzluksiz jarayoni sifatida ko'rib chiqiladi, bilasizki, bu ish hatto kattalar uchun ham vaqt chegaralari bilan cheklanmaydi. chunki ularning ko'pchiligi butun hayoti davomida ijtimoiy homiylikka muhtojdir.

Bolaning ijtimoiy mikromuhiti bilan tuzatish ishlari - bu bolaning shaxsini tarbiyalash, o'qitish, rivojlantirish va ijtimoiy himoya qilish bo'yicha chora-tadbirlar majmuidan iborat. Tuzatish ishlari muammosiga yondashuv quyidagi uslubiy tavsiyalar bilan belgilanadi:

- bolaning muvaffaqiyatini mustahkamlash;
- o'quvchining o'zi faoliyatlarida o'z bilimini ijodi va tafakkurini rivojlantirishi va tuzatishi, yangilikni qo'llashi kerak;
- o'quvchining adekvat motivatsiyasini (qiziqishini) shakllantirish;
- harakatning indikativ asosini shakllantirish (model bo'yicha harakat);

- moddiy faoliyat (haqiqiy ob'ektlar bilan ishlash);
- o'quvchi barcha funktsional harakatlarni o'z zimmasiga oladi va uni mustaqil ravishda (o'ziga) bajaradi - shu tarzda fikrlash buzilishlarini psixologik tuzatish ham amalga oshiriladi.

Kasbiy ta'lim - nogiron o'quvchilarni ijtimoiylashtirishning eng muhim sohasi va ularning jamiyatga integratsiyalashuvi sharti hisoblanadi. Nogironligi bo'lgan bolalarning muvaffaqiyatli kasbiy o'zini o'zi anglashi ko'plab tarkibiy qismlardan, jumladan, maktabgacha yoshdan boshlab umumiy ta'limning turli darajalarida ta'limning shart-sharoitlari, kasb-hunar ta'limining asosiy bosqichlarini amalga oshirish mazmuni va sifatini taqoza etadi.

Nogiron o'quvchilarni tayyorlash, o'qitish va rivojlantirish uchun, ta'lim olishlari uchun alohida sharoitlar yaratilishi kerak. Shu jumladan maxsus o'quv dasturlari va o'qitish va tarbiyalash usullari, maxsus darsliklar, o'quv qo'llanmalari va didaktik materiallar, maxsus jamoaviy va individual foydalanish uchun texnik o'quv vositalari, o'quvchilarga zarur texnik yordam ko'rsatadigan yordamchi xizmatlarini ko'rsatish, guruh va individual tuzatish mashg'ulotlarini o'tkazish, ta'lim faoliyati bilan shug'ullanadigan tashkilotlarning binolariga kirishga qulayliklar ta'minlanishi lozim.

O'quv jarayonida nogiron o'quvchilar quyidagi muammolarga duch kelishadi:

- ishlashning pasayishi, diqqatning o'zgaruvchanligi, mnemonik jarayonlarning zaifligi;
- dasturlash va boshqarish funksiyalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi; vizual va kvazifazoviy qiyinchiliklar;
- eshitish va vizual axborotni qayta ishlashda qiyinchiliklar.

Kollejda yuzaga kelgan muammolarni hal qilish uchun ularning ta'sirini yumshatish, tuzatish, qo'llab-quvvatlash tizimi zarur, bu asosan nogiron o'quvchilarni kasbiy tayyorlash jarayoniga alohida yondashuvni nazarda tutadi. Shu munosabat bilan ushbu toifadagi insonlarni kasbiy tayyorlash bilan shug'ullanadigan ta'lim muassasalarini qo'llab-quvvatlash, xususan, ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlash masalasi juda dolzarbdir.

Shaxsni har tomonlama rivojlantirish va o'quv materialini muvaffaqiyatli o'zlashtirish, kasbiy ko'nikma va malakalarni o'rgatish, texnik maktab sharoitlariga moslashish, ta'lim muassasasiga integratsiyalashuvi uchun maqbul shart-sharoitlarni yaratish kontekstida ko'rib chiqilishi mumkin bo'lgan ijtimoiy-pedagogik yordamdir. Ta'lim muassasasining turli mutaxassislari: guruh rahbari, o'qituvchi, metodist, ishlab chiqarish ta'limi ustalari, ijtimoiy pedagog, psixologning o'zaro hamkorligini o'z ichiga olgan o'quvchilar jamoasi talab etiladi.

Demak, kollejda yaxlit ta'limni qo'llab-quvvatlashning mohiyati o'quvchi shaxsining imkoniyatlarini maksimal darajada oshirish, uning shaxsiy va kasbiy jihatdan har tomonlama rivojlanishiga ko'maklashish, individuallikning ijobiy tomonlarini to'liq va maksimal darajada namoyon bo'lishi uchun sharoit yaratishdan iborat.

Ijtimoiy-pedagogik yordamning asosiy bosqichlari:

1-bosqich - o'quv va tarbiyaviy faoliyat natijalarini yaxshilash uchun tavsiyalar ishlab chiqish maqsadida nogiron o'quvchilarni diagnostika (psixologik, pedagogik) va so'roq qilishni tashkil etish va o'tkazish zarur. Anketadan olingan ma'lumotlar ta'lim, yashash va ijtimoiy muhit bilan bog'liq bir qator masalalar bo'yicha ma'lumot to'plash imkonini beradi.

2-bosqich - olingan ma'lumotlarni tahlil qilish. Tahlillar asosida qancha o'quvchiga psixologik-pedagogik yordam, ijtimoiy yordam olish zarurligi aniqlanadi.

3-bosqich - tavsiyalar ishlab chiqish. Ushbu bosqichda mutaxassislar nogiron o'quvchilar va muassasada tahsil olayotgan nogiron bolalar haqida ma'lumot sertifikatlarini ishlab chiqadilar; o'quvchilarning individual ta'lim jarayoni va texnologiyasini tashkil etish bo'yicha tavsiyalar; o'quvchilar uchun ularning xususiyatlarini, ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda kundalik tartiblar tuziladi.

4-bosqich - psixologik-pedagogik maslahat. U hamrohlikning barcha ishtirokchilari bilan amalga oshiriladi va ish uchun psixologik, pedagogik va uslubiy yordamni o'z ichiga oladi.

5-bosqich - faoliyat. Imkoniyati cheklangan o'quvchida mavjud bo'lgan ijtimoiy-psixologik muammolarni bartaraf etish bo'yicha ishlab chiqilgan echimlarni va o'quv jarayoniga yordam berish rejasini amalga oshirish.

6-bosqich - qo'llab-quvvatlash faoliyatini tahlil qilish.

O'qituvchilar va psixologlar ushbu toifadagi bolalarning sezgirligi va zaifligi ortib borayotganidan xabardor bo'lishlari kerak. Sinfda bolalar ishlashdan bosh tortishi mumkin, shuning uchun o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida ijobiy hissiy aloqani yaratish kerak.

Do'stona muloqot, bolaning ichki dunyosi va ehtiyojlariga qiziqish, o'qituvchi va bolalar jamoasining birgalikdagi faoliyati jismoniy va aqliy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolaga o'zini o'zi qadrlash, o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholash va ijtimoiy moslashishga yordam beradi. O'qituvchi barcha nogiron bolalarning yashash va ta'lim uchun maxsus sharoitlarga muhtojligini bilishi va hisobga olishi muhimdir. Bizning bu bolalarga ta'sirimiz ikkita maqsadga xizmat qilishi kerak:

1) Bola o'zini qulay his qilishi kerak.

Biz doimo bolaning holatini ma'lum bir vaqtda hisobga olishimiz kerak. Shuni yodda tutish kerakki, bizning birinchi vazifamiz bola o'zgarishi, o'zini yaxshi his qilishi va mustaqil ravishda faol bo'lishga tayyor bo'lishi uchun asos yaratishdir. Shundan keyingina u bilan birgalikda biz atrofimizdagi dunyoni tushunishda keyingi qadamni qo'yishimiz mumkin.

2) Bolaning imkoniyatlari chegaralari kengayishi kerak. Bolaning barcha qobiliyatlarini rag'batlantirish va u yetarli bo'lmasa ham, maksimal mumkin bo'lgan mustaqil faoliyatga erishish muhimdir.

Tabaqalashgan va individual yondashuv, shuningdek, nogiron bolalarning individual tipologik va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda qulay ta'lim sharoitlarini yaratish bolaga ta'lim dasturini yaxshiroq o'rganishga yordam beradi. O'qituvchi fotosuratchi emas, balki rassom bo'lishi kerak; ta'lim yo'li esa ob'ektiv emas, balki sub'ektivdir.

Xulosa o'rnida quyidagi firlarni bildiramiz:

1. Kollejda bo'lgan birinchi kunlardan oq bolalarda o'qishga bo'lgan qiziqishni, o'rganishga va o'qituvchining topshirig'ini bajarishga intilishni shakllantirish juda muhimdir. Bunga o'qituvchining o'quvchilarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishi, yordam berishga tayyorligi, xotirjam ohang, eng kichik muvaffaqiyatni rag'batlantirish yordam beradi. Muvaffaqiyat bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini shakllantiradi, uning faolligini rag'batlantiradi. Bolaning ta'lim muassasasiga, o'qitishga har tomonlama yaxshi munosabatda bo'lishini ta'minlash kerak. O'z-o'zini nazorat qilish yetarli darajada shakllanmagan bo'lsa-da, o'qituvchi tomonidan nazoratni kuchaytirish kerak.

2. Ta'lim tashkilotidagi pedagogik xodimlarning ishi asosiy maqsadga erishishga qaratilgan bo'lishi kerak: bolalarni ijtimoiylashtirish va ularni mustaqil hayotga moslashtirish lozim. Buning uchun nogiron bolalarni tarbiyalashning to'g'ri yo'lini qurish kerak. Ushbu toifadagi bolalar bilan ishlashni bilish har bir o'qituvchi uchun zarurdir, chunki bugungi kunda nogiron bolalar soni ko'payib bormoqda va ularning barchasi o'rta kasb-hunar ta'limi muassasalariga o'qishga boradi.

3. O'rta kasb-hunar ta'limi muassasasida sog'lom tengdoshlar bilan integratsiyalashgan ta'lim sharoitida har tomonlama ijtimoiy-pedagogik qo'llab-quvvatlashni tashkil etishda mutaxassislar optimal ijtimoiy va psixologik jihatdan jamiyatga integratsiyalashgan nogiron o'quvchilarga alohida e'tibor berilishi, pedagogik yordam ko'rsatilishi va ularning shaxs sifatida muvaffaqiyatlaridan chin dildan manfaatdor bo'lishi uchun sharoitlar yaratilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyani (nyu-york, 2006-yil 13-dekabr) ratifikatsiya qilish haqida. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 2021-yil 7-iyun, O'RQ-695-son.
2. Кулагина Е.В. Вопросы образования детей с ограниченными возможностями здоровья: опыт коррекционных и интеграционных школ. М., 2006. – 345 с.
3. Шиянов, Е.Н. Гуманизация педагогического образования: проблемы и перспективы / Е.Н. Шиянов. - М.: Академия, 2011. - 372 с.
4. Ядрихинский, А.М. Психологическое сопровождение личностного развития учащихся в образовательном процессе / А.М. Ядрихинский // Сибирский педагогический журнал. - 2016. - № 6. - С. 224-229